

РОЛЬ КОНЦЕПЦІЇ «FAIR USE» У СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-ОРІЄНТОВАНОГО ДОБРОЧЕСНОГО НАУКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Рарицька В. Б.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри права, професійної
та соціально-гуманітарної освіти*

*Зклад вищої освіти «Подільський державний університет»
м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна*

Критичний інтерес наукового та освітнього товариства до проблематики інтеграції етичних принципів академічної доброчесності у корпоративну, наукову та освітню культуру, поруч із систематичними порушеннями у цій сфері вимагає перегляду існуючих підходів до виявлення та боротьби із недоброчесністю та впровадження нових доброчесних практик.

Ключем до виявлення таких практик та їх прикладного застосування є розуміння квінтесенції академічної доброчесності – етичних принципів, які засновані на основоположних людських цінностях. Ціннісні передумови академічної доброчесності закладені у самому її понятті. Так, Оксфордська дослідницька енциклопедія визначає академічну доброчесність як діяльність у відповідності до цінностей чесності, довіри, справедливості, поваги та відповідальності у навчанні, викладанні та дослідженні [1].

Нажаль, аналіз національного законодавства демонструє втрату ціннісного нарративу у розумінні академічної доброчесності при його нормативному закріпленні. Прийнятий у 2017 р. закон України «Про освіту» вважається чи не найпершим вагомим кроком до належного національного правового регулювання академічної доброчесності та впровадження її практик українською науковою спільнотою [2]. Вказаний закон, визначаючи академічну доброчесність основоположною засадою державної політики у сфері освітньої діяльності, обмежується регламентацією її поняття, формальних умов дотримання та переліку її можливих порушень. Так само, закон України «Про вищу освіту», який покладає зобов'язання на учасників освітнього процесу дотримуватися у своїй діяльності академічної доброчесності [3], поза своєю увагою залишає квінтесенцію вказаного концепту – його ціннісну природу.

Академічна доброчесність, будучи категорією «м'якого» права, порушення якої більшістю науковців не розглядається у якості правопорушення та не тягне за собою формальної юридичної відповідальності¹ [4], відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні справедливого та відповідального наукового середовища. Її основна цінність – це відповідальне, чесне, справедливе використання наукових матеріалів у встановлених межах, для того, аби не завдавати шкоди нормальному використанню твору, не порушити законні інтереси автора з одного боку [6], та забезпечити безперервний науковий та освітній розвиток, який без запозичення та розвитку існуючих ідей неможливий [7]. Тому для досягнення мети, з якою доброчесні практики впроваджуються у навчальний та науковий процес, необхідно застосовувати адекватні правовій природі вказаного концепту засоби.

Таким засобом, на нашу думку, є використання правової доктрини «справедливого використання», «добросовісного користування», поширеної в США під назвою «Fair Use». Її квінтесенцією є ідея про можливість використання матеріалів авторського права без необхідності отримання дозволу або оплати власнику авторських прав. Вказана доктрина надзвичайно гнучко регулює питання доброчесності у використанні матеріалів власника та надає велику свободу дій науковцю [7].

Доктрина «справедливого використання» встановлює *гнучкі межі* прийняттого використання творів інших авторів для побудови нового наукового знання. Такі межі визначаються відповідністю трьом (інколи чотирьом) критеріям (умови the three-step test): мета, характер використання, природа об'єкта авторського права, обсяг та значимість використаної частини у порівнянні з цілим об'єктом [7].

Межі вільного добросовісного використання авторських творів влучно визначені у Рішенні Верховного Суду США (далі – Суд) у справі *Campbell v. Acuff–Rose*. Так, Суд встановив, що добросовісними можуть бути визнані такі дії наступного автора, за яких він «створює свій твір, розвиваючи тему, змінюючи і розширюючи попередній зміст, призначення, розуміння початкового матеріалу, або спирається на використані в ньому виражальні і художні засоби» [8]. Тобто, надзвичайно важливим у даному випадку буде встановлення того

¹ Чинне законодавство містить норми, що частково спростовують вказане загальноприйняте твердження. Зокрема, відсутність формальної юридичної відповідальності за порушення академічної доброчесності не означає неможливість застосування до особи заходів академічної відповідальності, як, наприклад, закріплені у законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» несприятливі юридичні наслідки, які застосовуються у випадку виявлення академічного плагіату, фабрикації чи фальсифікації у публікаціях чи дисертаціях особи.

факту, що інтелектуальні зусилля первісного автора були доповнені інтелектуальною працею наступного, в результаті чого було створено абсолютно новий твір.

Концепт «справедливого використання» спрямований на те, щоб збалансувати інтереси власників авторських прав із суспільним інтересом у ширшому розповсюдженні та використанні наукових і творчих праць, в його основі лежить ціннісно-орієнтований підхід до розуміння авторського права та меж його реалізації. Саме використання вказаного концепту в процесі розбудови системи академічної доброчесності, на нашу думку дозволить створити орієнтоване на фундаментальні цінності академічної доброчесності справедливе, відповідальне та чесне наукове та освітнє середовище.

Список посилань

1. Tracey Bretag. Academic Integrity. Oxford Research Encyclopedias. 2018. URL: <https://oxfordre.com> (дата звернення: 18.10.2023)
2. Про освіту. *Закон України* від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.10.2023)
3. Про вищу освіту. *Закон України* від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 18.10.2023)
4. Copyright and Fair Use: Plagiarism and Academic Integrity. Jul 8, 2022. URL: <https://atla.libguides.com/copyright/plagiarism> (дата звернення: 18.10.2023)
5. Про наукову та науково-технічну діяльність. *Закон України* від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 18.10.2023)
6. The Bucharest Declaration concerning Ethical Values and Principles for Higher Education in Europe Region. *Higher Education in Europe*, v29 n4 p.503-507 Dec 2004. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ691222> (дата звернення: 18.10.2023)
7. Fair Use for scholarly research in communication. Code of best practices. International Communication Association. 2010. URL: https://cmsimpact.org/wp-content/uploads/2016/01/WEB_ICA_CODE.pdf (дата звернення: 18.10.2023)
8. *Campbell v. Acuff-Rose Music, Inc.*, U. S. Supreme Court Opinion. 510 U.S. 569. 1994. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/510/569/> (дата звернення: 18.10.2023)